

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

Факультет філології

Кафедра української мови

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Освітня програма «Українська мова і література»

Спеціальність 014.01 Середня освіта (українська мова і література)

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Затверджено на засіданні кафедри
Протокол № 1 від “27” серпня 2019 р.

м. Івано-Франківськ – 2019

ЗМІСТ

1. Загальна інформація
2. Анотація до курсу
3. Мета та цілі курсу
4. Результати навчання (компетентності)
5. Організація навчання курсу
6. Система оцінювання курсу
7. Політика курсу
8. Рекомендована література

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	Історична граматики української мови
Викладач (-і)	Брус Марія Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Контактний телефон викладача	(0342)596008, 0505346661
Е-mail викладача	mariya_brus@ukr.net
Формат дисципліни	очна форма
Обсяг дисципліни	кредити ЄКТС – 6 (180 год.)
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua/
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу, з'ясування особливостей виконання різних форм робіт. Згідно з графіком консультацій.
2. Анотація до курсу	
<p>Навчальна дисципліна «Історична граматики української мови» розкриває процес становлення й розвитку писемного варіанта української мови XI – XV ст., показує формування всіх її рівнів, у взаємозв'язку з тогочасною правописною традицією і живомовною практикою. Вона дає змогу ознайомитися з найдавнішими власними писемними традиціями, вивчити закономірності формування її фонетичної системи, лексичного складу, словотвірної структури, граматичної будови у давній писемний період, простежити відображення українських мовних рис у писемних джерелах того часу, розкрити основні тенденції, що визначили подальший розвиток української мови і сучасний її стан. Дисципліна спрямована на вивчення і засвоєння в середній школі найважливіших історичних питань, що стосуються давніх писемних традицій розвитку української мови.</p>	
3. Мета та цілі курсу	
<p>Мета. Засвоєння основ історичної граматики української мови та лінгводидактичне спрямування їх на вивчення елементів фонетичного, лексичного, словотвірного, морфологічного, синтаксичного розвитку української мови в середній школі.</p> <p>Завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – оволодіти знаннями і вміннями розкривати на уроках української мови в школі історію виникнення української мови, постання української писемності, спорідненість української мови з іншими слов'янськими мовами; – засвоїти і доступно висвітлювати основні процеси становлення фонетичних, лексичних, словотвірних, граматичних ознак української мови; – розвивати вміння аналізувати на уроках словесності фонетичні, лексичні, словотвірні, граматичні явища, успадковані українською мовою з праслов'янського періоду, та порівнювати з іншими слов'янськими мовами; – навчитися розрізняти і демонструвати учням у школі індоєвропейські, спільнослов'янські, східнослов'янські, західнослов'янські і ранні писемні форми слів із урахуванням різних мовних рівнів; – виявляти й характеризувати в тексті специфічні фонетичні, лексичні, словотвірні, морфологічні і синтаксичні ознаки української мови та порівнювати їх із мовними ознаками інших слов'янських мов; – бути і втілити на уроках української мови в середній школі знання, уміння й навички роботи з давніми писемними пам'ятками, історичною лінгвістичною літературою, лексикографічними джерелами. 	
4. Результати навчання (компетентності)	

- здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу, вироблення власної дослідницької стратегії й реалізації її у професійній діяльності;
- здатність вільно і грамотно, усно та письмово спілкуватися державною мовою, утверджувати національні гуманістичні ідеали, мовне й культурне багатство України;
- здатність активно застосовувати професійно-профільні знання, уміння й навички з мовознавчих, літературознавчих, психолого-педагогічних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів із використанням передових освітніх технологій;
- здатність використовувати знання про мову як особливу знакову систему у професійній діяльності, її природу, функції, рівні;
- здатність вільно оперувати фаховими термінами для виконання професійних завдань;
- здатність трансферу сучасних наукових досягнень у загальноосвітні навчальні заклади, у практику викладання української мови та літератури; обміну досвідом професійної діяльності та критичного аналізу власних педагогічних напрацювань;
- володіння основними мовознавчими і літературознавчими поняттями, здатність застосовувати їх у процесі аналізу та інтерпретації текстів різних стилів;
- здатність використовувати сучасні методологічні засади предметної спеціалізації, теорії й історії української мови та літератури, дисциплін за вибором мовознавчого та літературознавчого спрямування, орієнтуватися в сучасному українському літературному процесі з настановою на практичне втілення в освітньо-професійній діяльності;
- здатність кваліфіковано аналізувати навчальні матеріали й добирати посібники й підручники, які найбільше відповідають цілям і умовам навчання;
- вільно спілкуватися з професійних питань державною мовою усно і письмово, використовувати її для організації ефективної комунікації та навчання;
- знати і розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію української мови і літератури, вміти застосовувати набуті знання у професійній діяльності;
- організовувати процес свого навчання і самоосвіти (самостійної роботи); професійно-методичну та навчальну діяльність;
- аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють;
- вміти аналізувати, систематизувати та узагальнювати результати наукових досліджень у сферах літературознавства, мовознавства, методики навчання фахових дисциплін; оцінювати результати власних наукових досліджень з використанням сучасних методів науки, інформаційних та інноваційних технологій;
- дотримуватися правил академічної доброчесності.

5. Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	36
семінарські заняття / практичні / лабораторні	24
самостійна робота	120

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
4	014 Середня освіта (українська мова і література)	2	Вибірковий

Тематика курсу

Тема, план	Форма заняття	Література	Завдання, год.	Вага оцінки	Термін виконання
Тема 1. Основні поняття й положення навчального курсу, співвідношення їх зі шкільними	лекція, практичне заняття, самостійна	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал – 2 год.,	5	протягом семестру згідно з розкладом

<p>програмовими вимогами.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Основні засади вивчення української мови XI – XV ст. 2. Слов'янська мовна єдність. 3. Писемність у східних слов'ян. 4. Розвиток української мови. 5. Поняття <i>руська мова, українська мова.</i> 6. Джерела вивчення української мови. <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати і проаналізувати наукові праці про розвиток різних рівнів української мови XI – XV ст.</p>	робота		виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 6 год.		занять
<p>Тема 2. Спільнослов'янські звукові зміни в шкільній програмі вивчення давніх фонетичних процесів української мови.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Становлення праслов'янської звукової системи. 2. Палаталізація приголосних звуків [g], [k], [x]. 3. Сполучення приголосних зі звуком [j]. 4. Зміни в системі слов'янського вокалізму. 5. Структурування й перебудова складів. <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати праслов'янські фонетичні явища.</p>	лекція, практичне заняття, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 6 год.	5	протягом семестру згідно з розкладом занять
<p>Тема 3. Східнослов'янські і західнослов'янські явища в контексті пізнання власних дописемних фонетичних змін і міжслов'янських зв'язків.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Фонетична система східнослов'янських мов. 2. Побудова складів у дописемний період. 3. Вокалічні й консонатні фонетичні явища. 4. Чергування голосних і приголосних звуків. 5. Розвиток нових звукосполучень. <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати спільнослов'янські фонетичні зміни.</p>	лекція, практичне заняття, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 6 год.	5	протягом семестру згідно з розкладом занять
<p>Тема 4. Фонологічна й фонетична системи давньої української мови в методиці розкриття специфічних звукових змін.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Характеристика голосних і 	лекція, практичне заняття, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати	5	протягом семестру згідно з розкладом занять

<p>приголосних фонем.</p> <p>2. Зміни у давньоукраїнському вокалізмі й консонантизмі.</p> <p>3. Наслідки занепаду звуків [ь], [ъ] у системі голосних.</p> <p>4. Наслідки занепаду звуків [ь], [ъ] серед приголосних.</p> <p>5. Фонологічна система після занепаду [ь], [ъ].</p> <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати давньоукраїнські фонетичні явища.</p>			<p>практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 6 год.</p>		
<p>Тема 5. Розвиток специфічних українських фонетичних рис і вивчення їх за програмою школи.</p> <p>1. Історія звуків [e], [i], [ы].</p> <p>2. Зближення звуків [e] з [и], [o] з [у].</p> <p>3. Перехід [e] в [o], [o] в [a], [e] в [a].</p> <p>4. Фонетичні зміни на початку слова.</p> <p>5. Ствердіння приголосних звуків.</p> <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати власне українські фонетичні зміни.</p>	<p>лекція, практичне заняття, самостійна робота</p>	<p>базова, додаткова</p>	<p>засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 6 год.</p>	<p>5</p>	<p>протягом семестру згідно з розкладом занять</p>
<p>Тема 6. Формування праслов'янського лексичного складу – передумова освоєння найдавнішої питомої лексики за шкільною програмою.</p> <p>1. Спільноіндоевропейський словниковий фонд.</p> <p>2. Міжіндоевропейські лексичні паралелі.</p> <p>3. Праслов'янський лексичний склад.</p> <p>4. Праслов'янські лексичні запозичення.</p> <p>5. Міжслов'янські лексичні зв'язки.</p> <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати праслов'янські лексичні процеси.</p>	<p>лекція, практичне заняття, самостійна робота</p>	<p>базова, додаткова</p>	<p>засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 6 год.</p>	<p>5</p>	<p>протягом семестру згідно з розкладом занять</p>
<p>Тема 7. Становлення лексики української мови XI–XV ст. як основа пізнання власне української лексики за програмою школи.</p> <p>1. Українська лексична спадщина.</p> <p>2. Власне українська лексична основа.</p> <p>3. Семантичні зміни в українській лексиці.</p> <p>4. Розвиток синонімії, антонімії та омонімії.</p> <p>5. Стилістичні особливості української лексики.</p> <p>Завдання для самостійної роботи:</p>	<p>лекція, практичне заняття, самостійна робота</p>	<p>базова, додаткова</p>	<p>засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.</p>	<p>5</p>	<p>протягом семестру згідно з розкладом занять</p>

опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати давньоукраїнську лексику.					
<p>Тема 8. Словотворення іменних частин мови у вивченні еволюції словотворчих засобів української мови за шкільною програмою.</p> <p>1. Словотвірна система української мови.</p> <p>2. Дери́вація іменників і прикметників.</p> <p>3. Словотвір числівників і займенників.</p> <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати давньоукраїнські словотвірні зміни.</p>	лекція, практичне заняття, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.	5	протягом семестру згідно з розкладом занять
<p>Тема 9. Словотворення дієслів і незмінних частин мови у вивченні еволюції питомих словотворчих засобів за програмою школи.</p> <p>1. Словотворення дієслів.</p> <p>2. Дери́вація прислівників.</p> <p>3. Словотворення прийменників.</p> <p>4. Дери́вація сполучників.</p> <p>5. Словотворення часток.</p> <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати давньоукраїнські словотвірні зміни.</p>	лекція, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал, виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.	5	протягом семестру згідно з розкладом занять
<p>Тема 10. Давньоукраїнська словозміна іменників та прикметників як підгрунтя вивчення елементів формування іменних частин мови та їх граматичних ознак.</p> <p>1. Історія граматичних категорій іменників.</p> <p>2. Відмінювання іменників.</p> <p>3. Розвиток граматичних категорій прикметників.</p> <p>4. Словозміна коротких і повних прикметників.</p> <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати іменні частини мови.</p>	лекція, практичне заняття, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.	5	протягом семестру згідно з розкладом занять
<p>Тема 11. Давньоукраїнська словозміна займенників та числівників як підгрунтя вивчення елементів формування іменних частин мови та їх граматичних</p>	лекція, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал, виконати практичні	5	протягом семестру згідно з розкладом занять

<p>ознак.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Становлення граматичних категорій займенників. 2. Словозміна особових і неособових займенників. 4. Усталення граматичних категорій числівників. 5. Словозміна кількісних і порядкових числівників. <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати іменні частини мови.</p>			<p>завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.</p>		
<p>Тема 12. Давньоукраїнська словозміна дієслів у шкільному вивченні елементів становлення граматичних категорій і граматичних форм дієслів.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Граматичні значення дієслів дійсного способу. 2. Відмінювання дієслів теперішнього, минулого, майбутнього часів. 3. Словозміна дієслів умовного й наказового способів. 4. Особливості відмінювання дієприкметників. <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати дієслівні граматичні форми та незмінні частини мови.</p>	<p>лекція, практичне заняття, самостійна робота</p>	<p>базова, додаткова</p>	<p>засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.</p>	<p>5</p>	<p>протягом семестру згідно з розкладом занять</p>
<p>Тема 13. Граматичні ознаки незмінних слів у шкільному вивченні незмінних частин мови.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Граматичні ознаки інфінітива та супіна. 2. Формування дієприслівника та його граматичних ознак. 3. Виникнення безособових форм дієслова. 4. Граматичні функції незмінних частин мови. <p>Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI – XV ст., виявити й охарактеризувати дієслівні граматичні форми та незмінні частини мови.</p>	<p>лекція, самостійна робота</p>	<p>базова, додаткова</p>	<p>засвоїти теоретичний матеріал, виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.</p>	<p>5</p>	<p>протягом семестру згідно з розкладом занять</p>
<p>Тема 14. Структура давньоукраїнського речення у програмі вивчення початків і первинних складників речення</p>	<p>практичне заняття, самостійна робота</p>	<p>базова, додаткова</p>	<p>засвоїти теоретичний матеріал, виконати практичні</p>	<p>5</p>	<p>протягом семестру згідно з розкладом занять</p>

<p>української мови. 1. Еволюція структури речення. 2. Підмет і присудок у реченнях. 3. Другорядні члени речення. Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI–XV ст., визначити головні і другорядні члени речення, охарактеризувати типи, структуру і семантику речень.</p>			завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.		
<p>Тема 15. Синтаксис простого речення у програмі вивчення структури і семантики давніх простих речень української мови. 1. Розвиток простого речення. 2. Прості односкладні та двоскладні речення. 3. Ускладнені прості речення. Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI–XV ст., охарактеризувати прості речення, визначити типи, структуру і семантику простих речень.</p>	лекція, практичне заняття, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.	5	протягом семестру згідно з розкладом занять
<p>Тема 16. Структура складного речення у програмі вивчення структури і семантики складних речень української мови. 1. Формування складного речення. 2. Безсполучникові і сполучникові речення. 3. Складносурядні речення. 4. Складнопідрядні речення. Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI–XV ст., охарактеризувати складні речення, визначити типи, структуру і семантику складних речень.</p>	лекція, практичне заняття, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.	5	протягом семестру згідно з розкладом занять
<p>Тема 17. Синтаксис відмінків у шкільній програмі вивчення функцій і значень відмінків української мови. 1. Значення відмінків. 2. Називний і родовий відмінок. 3. Давальний і знахідний відмінки. 4. Орудний, місцевий і кличний відмінки. Завдання для самостійної роботи: опрацювати писемні пам'ятки XI–XV ст., визначити й охарактеризувати функції</p>	лекція, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.	5	протягом семестру згідно з розкладом занять

відмінків у реченнях.					
Тема 18. Сильові ознаки давньоукраїнської мови як передумова вивчення стилів сучасної української мови за шкільною програмою. 1. Формування стилів давньоукраїнської мови. 2. Характеристика писемних пам'яток за стильовими ознаками. 3. Правила читання й перекладання різностильових писемних творів. 4. Діахронний і синхронний аналізи мовних ознак, виявлених у текстах.	лекція, самостійна робота	базова, додаткова	засвоїти теоретичний матеріал – 2 год., виконати практичні завдання – 2 год., опрацювати наукові джерела – 7 год.	5	протягом семестру згідно з розкладом занять
6. Система оцінювання курсу					
Загальна система оцінювання курсу	Оцінювання здійснюється за національною на ECTS шкалою оцінювання на основі 100-бальної системи. (Див.: пункт «9.3. Види контролю» Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»). Загальні 100 балів включають: 30 б. – поточний контроль, 10 б. – контрольна робота, 10 б. – читання давніх текстів, 50 б. – екзаменаційна робота (тестування в дистанційній системі).				
Вимоги до письмової роботи	Концептуально конкретне й емпірично верифіковане висвітлення питань.				
Практичні заняття	Оцінюються за п'ятибальною системою.				
Умови допуску до підсумкового контролю	Виконання усіх запланованих програмою дисципліни форм навчальної роботи, які підлягають контрольному оцінюванню. Мінімальна кількість балів для позитивного зарахування курсу – 50 балів.				
7. Політика курсу					
Жодні форми порушення академічної доброчесності не толеруються. У випадку таких подій – реагування відповідно до Положення 1 і Положення 2 .					
8. Рекомендована література					
Базова література					
Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. (Нариси із словозміни і словотвору). Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. 416 с.					
Безпалько О. П. Історична граматики української мови : підручник / О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх та ін. 2-ге вид., випр. К.: “Рад. школа”, 1962. 512 с.					
Брус М. П. Історична граматики української мови: у 3 частинах: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: ПП Голіней О. М., 2016. Ч. I. 184 с.; Ч. II. 92 с.; Ч. III. 92 с.					
Брус М. П. Українська мова XI – XV століть: навчальний посібник для студентів філол. спеціальностей вищих закладів освіти. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2015. 400 с.					
Історія української мови / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Київ: “Наукова думка”, 1979. Фонетика. 368 с.; 1978. Морфологія. 540 с.; 1983. Лексика і фразеологія. 744 с.; 1983. Синтаксис. 504 с.					
Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматики: Навчальний посібник. К.: “Академія”, 2010. 248 с.					
Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови / відп. ред. С. П. Бевзенко. К.: “Наукова думка”, 1992. 416 с.					
Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / переклад з англійської С. Вакуленка, А. Даниленка ; редактор Л. Ушкалов. Харків: “Акта”, 2002. 1056 с.					
Додаткова література					
Арполенко Г. П. Нариси з морфології старослов'янської мови східнослов'янських пам'яток XI – XIII ст. / [Г. П. Арполенко, З. Г. Козирева, Г. І. Лиса та ін. ; відп. ред. В. В. Німчук]. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – 192 с.					

Брус М. П. Історія голосних редукованих звуків / М. П. Брус // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія “Філологія”. № 854. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 57. – С. 80–84.

Брус М. П. Фемінітиви в українській мові XI – XV ст. / Брус М. П. // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2006. – № 2. – С. 28–34.

Булаховський Л. А. Історичний коментарій до української літературної мови / Л. А. Булаховський // Вибрані праці в п'яти томах. Українська мова. – К. : “Наукова думка”, 1977. – Т. 2. – С. 217–569.

Висоцький С. О. Київська писемна школа X – XII ст. / С. О. Висоцький. – Львів Київ – Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коця, 1998. – 246 с.

Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. / Л. Л. Гумецька ; [відп. ред. І. М. Керницький]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.

Житецький П. Г. По поводу вопроса о том, как говорили в Киеве в XIV и XV вв. / П. Г. Житецький. Вибрані праці. Філологія / [упоряд., вступ. стаття і примітки Л. Т. Масенко ; відп. ред. І. П. Чепіга]. – К. : “Наукова думка”, 1987. – С. 287–300.

Ковалів П. Вступ до історії східнослов'янських мов / Пантелеймон Ковалів ; [ред. проф. В. Стецюк] ; Наукове товариство ім. Шевченка. – Нью-Йорк, 1970. – 160 с.

Ковалів П. Лексичний фонд літературної мови київського періоду X – XIV ст. / Пантелеймон Ковалів ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – Нью-Йорк, 1962. — Т. I : Основний фонд. – 445 с. ; 1964. – Т. II : Запозичення. – 323 с.

Куземська Г. Якою мовою молилася давня Україна : Правила української транслітерації церковнослов'янських текстів / Ганна Куземська. – вид. 2-ге, доопрацьоване і значно доповнене. – К. : КЖД “Софія”, 2012. – 112 с., 165 іл.

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти / Олег Купчинський ; Наукове товариство імені Шевченка у Львові. – Львів : ТОВ “Простір-М”, 2004. – 1286 с.

Мейє А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / А. Мейє ; [перевод Д. Кудрявского, переработ. и допол. по седьм. франц. изданию А. Сухогиным ; под ред. и с примеч. Р. Шор ; вступ. ст. М. Сергиевского]. – М. : “Едиториал УРСС”, 2002. – 512 с.

Мейє А. Общеславянский язык / А. Мейє ; [перевод со второго франц. изд., просмотр. и доп. в сотрудничестве с А. Вайаном ; перевод и примечания П. С. Кузнецова ; под ред. С. Б. Бернштейна]. – 2-е издание. – М. : “Прогресс”, 2000. – 493 с. – (“Филологи мира”).

Німчук В. В. Виникнення східнослов'янської писемності / Василь Німчук // Бібліотечний вісник. – 2000. – № 6. – С. 3–16.

Німчук В. В. Походження української мови / В. В. Німчук // Етнічна та етнокультурна історія України : У 3-х т. / [ред. О. Б. Діденко, Є. І. Мазніченко, К. В. Харченко ; відп. ред. Г. А. Скрипник]. – К. : “Наукова думка”, 2005. – Т. 1. – Кн. 2. – С. 351–468.

Німчук В. Хрестоматія з історії української мови X – XIII ст. / Василь Німчук. – Київ – Житомир : “Полісся”, 2015. – 352 с.

Пещак М. М. Стиль ділових документів XIV ст. (структура тексту) / М. М. Пещак ; [відп. ред. І. П. Чепіга]. – К. : “Наукова думка”, 1979. – 268 с.

Півторак Г. П. Історико-лінгвістична славістика : Вибрані праці / Григорій Півторак ; [відп. ред. В. Г. Скляренко]. – К. : “Наукова думка”, 2015. – 512 с.

Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоукраїнської мови. (Історико-фонетичний нарис) / Г. П. Півторак ; [відп. ред. В. Г. Скляренко]. – К. : “Наукова думка”, 1988. – 280 с.

Лексикографічні праці

Етимологічний словник української мови: у 6 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ: “Наукова думка”, 1982. Т. 1: А–Г. 632 с.; 1985. Т. 2: Д–Копці. 572 с.; 1989. Т. 3: Кора–М. 552 с.; 2004. Т. 4: Н–П. 656 с.; 2006. Т. 5: Р–Т. 704 с.; 2012. Т. 6: У–Я. 568 с.

Словарь древнерусского языка (XI ~ XIV вв.) / глав. ред. Р. И. Аванесов; Академия наук СССР, Институт русского языка. Москва: “Русский язык”, 1988. Т. I: (а – възаконатиса). 526 с.; 1989. Т. II: (възалкати – добродѣтельникъ). 496 с.; 1990. Т. III: (добродѣтельно – изжечиса). 512 с.; 1991. Т. IV: (изживати – моление). 560 с.; глав. ред. Р. И. Аванесов, И. С. Улукханов; Институт русского языка имени В. В. Виноградова РАН. М.: “Азбуковник”. 2002. Т. V: (молимъ – обѣтънь). 648 с.; глав. ред. И. С. Улукханов. 2000. Т. VI: (овадь – покласти). 608 с.; гл. ред. В. Б. Крысько. 2004. Т. VII: (поклепанъ – працюуръ). 512 с.; 2008. Т. VIII: (пре – пробѣженіє). 768 с.; М.: “ЛЕКСРУС”. 2012. Т. IX: (провадити – ражьзизаемъ). 480 с.; М.: “Азбуковник”. 2013. Т. X: (разарѣмъ – свѣтъиса). 656 с.; 2016. Т. XI: (свѣне – стагъ). 744 с.; 2019. Т. XII: (соу – съотъходьнь). 688 с.

Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: у 2 т. / ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька (голова), І. М. Керницький. Київ: “Наукова думка”, 1977. Т. 1: А–М. 631 с.; 1978. Т. 2: Н–Ө. 592 с.

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / ред. кол.: Д. Гринчишин (відп. ред.), У. Єдлінська, Л. Полюга та ін.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1994. Вип. 1: А. 152 с.; 1994. Вип. 2: Б–Богуславець. 152 с.; 1996. Вип. 3: Б–В. 252 с.; 1997. Вип. 4: В. 260 с.; 1998. Вип. 5: В. 258 с.; 1999. Вип. 6: В–Г. 256 с.; 2000. Вип. 7: Г–Д. 256 с.; 2001. Вип. 8: Д. 256 с.; 2002. Вип. 9: Д–З. 256 с.; 2003. Вип. 10: З. 256 с.; 2004. Вип. 11: З. 256 с.; 2005. Вип. 12: З. 246 с.; 2006. Вип. 13: И–І. 242 с.; 2008. Вип. 14: К. 256 с.; 2010. Вип. 15: К–Л. 256 с.; 2013. Вип. 16: Л. 200 с.; 2017. Вип. 17: М–Моавитанка. 248 с.

Словарь української мови: у 4 т. / упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко; редактори: Л. М. Кудрявкіна, Н. М. Отрох, Л. С. Шорубалка; надруковано з видання 1907–1909 рр. фотоспособом. Київ: “Наукова думка”, 1996. Т. 1: А–Ж. 496 с.; 1996. Т. 2: З–Н. 580 с.; 1997. Т. 3: О–П. 507 с.; 1997. Т. 4: Р–Я. 610 с.

Словник української мови: у 20 т. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. Київ: “Наукова думка”, 2010. Т. 1: А–Б. 912 с.; 2012. Т. 2: В–Відсріблитися. 976 с.; 2012. Т. 3: Відставання–Гуральня. 1120 с.; 2013. Т. 4: Д–Жучок. 1007 с.; 2014. Т. 5: З–Зв’янути. 992 с.; 2015. Т. 6: Згага–Кварта. 992 с.; 2016. Т. 7: Квартал–Кяхтинський. 912 с.; 2017. Т. 8: Л–Мішурний. 992 с.; 2018. Т. 9: Міщанин–Настукувати. 912 с.

Словник української мови: у 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; Академія наук УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: “Наукова думка”, 1970. Т. I: А–В. 799 с.; 1971. Т. II: Г–Ж. 550 с.; 1972. Т. III: З. 744 с.; 1973. Т. IV: І–М. 840 с.; 1974. Т. V: Н–О. 840 с.; 1975. Т. VI: П–Поїти. 832 с.; 1976. Т. VII: Поїхати–Приробляти. 723 с.; 1977. Т. VIII: Природа–Ряхтливий. 927 с.; 1978. Т. IX: С. 916 с.; 1979. Т. X: Т–Ф. 658 с.; 1980. Т. XI: Х–Ь. 699 с.

Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.: у 2-х кн. / підготували до видання В. В. Німчук та Г. І. Лиса; відп. ред. чл.-кор. НАН України Німчук В. В. Київ-Нью-Йорк: “Преса України”, 2002. Кн. 1: А–Н. 512 с.; 2003. Кн. 2: О–Я. 2003. 512 с.

Українська мова: Енциклопедія / ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Видання третє, зі змінами і доповненнями. Київ: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.

Електронні ресурси

Сайти зі словниками в online:

портал української мови та культури <http://www.slovnuk.net>;

український лінгвістичний портал: словники України on-line <http://www.ulif.org.ua>;

російсько-українські словники <http://www.r2u.org.ua>;

словники <http://www.slovník.com.ua>; <http://www.slovnuk.lutsk.ua>;

вільну енциклопедію Вікіпедію <http://uk.wikipedia.org>;

українські словники on-line на сайті [rozum.org.ua](http://www.rozum.org.ua): <http://www.rozum.org.ua>;

перекладні українсько-іношомовні, іношомовно-українські словники, а також перекладні термінологічні словники на сайті [GigaDict](http://gigadict.com): <http://gigadict.com>;

українські словники на лінгвістичному порталі [mova.info](http://www.mova.info): <http://www.mova.info>;

українські словники на сайті [Словопедія](http://slovopedia.org.ua): <http://slovopedia.org.ua>.

Електронні адреси бібліотек:

<http://www.nbuv.gov.ua>

<http://www.anthropos.org.ua>

<http://www.lnu.edu.ua>

<http://litopys.org.ua>

<http://mova.dn.ua>

<http://www.inst-ukr.lviv.ua>

Викладачка – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови М. П. Брус